

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: De Nederlandse kiezer '72

Thijn, E. van

Citation

Thijn, E. van. (1974). Boekbespreking van: De Nederlandse kiezer '72. *Acta Politica*, 9: 1974(2), 223-226.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449475>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449475>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ambtenaren en 'intellectuelen'), de parlementariërs met een middelmatige vraag naar overheidsdiensten en ten slotte de parlementariërs met een lage vraag naar overheidsdiensten (globaal corresponderend met de lage inkomestrekkingen en de ideologische tegenstanders van een machtig overheidsapparaat). Voorts veronderstelt hij dat het leeuwendeel van de begrotingsvoorbereiding plaats vindt in voor de verschillende sectoren van overheidsbeleid ingestelde 'review committees' en dat deze commissies worden gedomineerd door de groep parlementariërs met de grootste vraag naar de betreffende overheidsdienst. De volksvertegenwoordiging zal nu de omvang van de productie en de hoogte van de begroting daar vaststellen waar het relatieve netto voordeel (de opbrengsten minus de belastingen) voor de burgers met de grootste vraag wordt gemaximeerd, terwijl nog juist de goedkeuring van de middengroep in het parlement wordt verkregen. Uit de analyse blijkt dat de oplossing die ingegeven wordt door de eis dat het voorstel in de middengroep een meerderheid verwerft identiek is met het begrotingsvoorstel van het 'bureau': 'Here the review process is a stylized farce with every actor playing his institutional role' (blz. 148). Een strijd om de begrotingshoogte zal slechts dan ontstaan als de door de hoogste groep bepleitte productie-omvang lager is dan de door het 'bureau' voorgestelde.

Door middel van het toekennen van aannemelijke waarden aan de parameters in het model komt Niskanen in hoofdstuk 10 tot de opstelling van een geaggregeerd model voor de 'markt' van openbare diensten in de Verenigde Staten. Hoewel het voor dit onderzoek noodzakelijke statistische materiaal lang niet volledig is, wordt uit zijn berekeningen duidelijk dat de productie van overheidsgoederen door 'bureaus' onder de hiervoor geschetste veronderstellingen aanzienlijk hoger is dan voor het geval dat het netto voordeel voor de gehele samenleving wordt gemaximeerd. De netto voordelen van het optreden van 'bureaus' en de daardoor veroorzaakte grotere productie komen vrijwel uitsluitend ten goede aan de groep met de grootste vraag naar overheidsgoederen - en aan de producenten van deze goederen, de ambtenaren. Volgens Niskanen is deze situatie zeer realistisch aangezien de middengroep bij het ontbreken van de mogelijkheid alternatieve programma's op te stellen vrijwel nimmer tot het sluiten van een coalitie met de groep met de laagste vraag zal overgaan: 'Most legislatures are the captives of their own committees, whose interests, in turn, are usually consistent with the bureaus they purportedly review' (blz. 151).

Men behoeft Niskanens theorie van de overheid, die zeer sterk op een empirische illustratie voor de Verenigde Staten lijkt toegeschreven, niet blindelings te aanvaarden. Het doet met name vreemd aan dat Niskanen vrijwel volledig voorbij gaat aan de Downsiaanse 'theory of the state' en de daarop gevolgde uitwerkingen en verfijningen. Ook is merkwaardig dat in het geaggregeerde model wordt verondersteld dat de overheid uitsluitend collectieve goederen levert - die per definitie in gelijke hoeveelheid voor iedere groep beschikbaar komen en niet in afzonderlijke eenheden via de markt kunnen worden geleverd -, terwijl de analyse van het elementaire 'bureau' zoals gesignaleerd meer van toepassing schijnt op overheidsdiensten die splitsbare, eventueel via de markt te leveren producten voortbrengen. Niskanen komt in deel VI tot drieërlei soort aanbevelingen. De eerste categorie behelst veranderingen in de structuur van de overheidsbureaucratie en het beloningsstelsel voor bureaucraten. Deze veranderingen komen neer op een vergroting van de concurrentie tussen 'bureaus' en een voortgezette decentralisatie resp. op het instellen van prijzen voor bureaucraten die hun kosten onder de toegekende be-

groting weten te houden. Daarnaast bepleit de schrijver dat in grotere mate een beroep op het bedrijfsleven wordt gedaan om de door de overheid gewenste productie te verzorgen. Teneinde de coalitie van de commissies en de 'bureaus' te doorbreken en de positie van de President en het Congres te versterken suggereert Niskanen de specialisatie van politieke gezagsdragers (ministers en parlementariërs) op te heffen. Als compensatie hiervoor zou een permanente staf van deskundigen in iedere overheidssector de periodiek van samenstelling wisselende commissies moeten bijstaan. Om de grotere vraag naar overheidsdiensten te koppelen aan het dragen van grotere lasten zou ten slotte de in naam progressieve belastingstructuur in de Verenigde Staten, die volgens Niskanen door het bestaan van aftrekposten etc. in feite proportioneel is, door een werkelijk progressief stelsel moeten worden vervangen.

Niskanens beschouwingen vallen zonder twijfel in goede aarde bij wetenschapsbeoefenaars die het marktmechanisme de naar hun inzicht te omvangrijke plaats van de collectieve sector willen laten innemen. Zijn analyse doet sterk denken aan de in Nederland door Drees geïnitieerde opvatting dat de pressiegroepen (groepen met een grote vraag) in verschillende sectoren van overheidsbeleid de doorslag geven en een hun welgevallige stijging van de overheidsuitgaven bewerkstelligen. Daartegenover staan evenwel opvattingen volgens welke het particuliere bedrijfsleven een machtoverwicht ten opzichte van de collectieve sector inneemt en er in slaagt de rol van de overheid tot te geringe proporties terug te brengen. Galbraith is van de aanhangers van dit standpunt wel de bekendste. Gedacht kan ook worden aan de opvatting van Downs dat de relatief grotere geïnformeerde over de voordelen van de door de overheid geleverde goederen de overheidsbegroting teveel beknot.

De grootste verdienste van Niskanens werk in deze beschouwingen lijkt mij dat hij de aandacht vestigt op de actieve rol van de bureaucratie en hiervoor een model verschaft. Het benadrukken van de relatie tussen de gespecialiseerde 'bureaus' en de begrotingscommissies alsmede met pressie- en actiegroepen, de ambtenaren inclusief, lijkt mij waardevol omdat ze ingaat tegen de gedachte dat overheidsingrijpen in de meeste sectoren de lage inkomensgroepen ten goede zou komen.

J. G. Siccama

Werkgroep Nationaal Verkiezingsonderzoek 1972,

De Nederlandse kiezer '72.

Alphen aan de Rijn (Samsom Uitgeverij), 1973, - 118 p.

Verkiezingen in Nederland leveren nog altijd geen uitslag op. Althans geen uitsluitend over de richting die 'de Nederlandse kiezer' na de verkiezingen met het regeringsbeleid zou willen inslaan. Dat geeft een vrijbrief aan politici om de verkiezingsuitslag naar eigen inzicht uit te leggen. Sinds enkele jaren kunnen zij daarbij bovendien nog putten uit de grabbelton aan gegevens van het Nationaal Verkiezingsonderzoek.

Op zich levert dit onderzoek een schat aan nuttige en onmisbare gegevens op voor diegenen die bij hun analyse iets dieper willen graven dan de gebruikelijke verlies- en winstpercentages. Met name de gegevens over het stemgedrag van constante kiezers, wisselaars en thuisblijvers, enkele sociaal-structurele kenmerken van de kiezers en hun politieke opvattingen vormen interessant basismateriaal. Door de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd tot 18 jaar is in dit onderzoek vooral ook

de vergelijking tussen 'oude kiezers' en 'nieuwe kiezers' van betekenis. Het Nationaal Verkiezingsonderzoek ontleent zijn toenemende betekenis echter vooral aan het herhalings-effect. Door de herhaling van vragen, ten dele onder dezelfde respondenten, ten dele onder een 'verse' steekproef, tekenen zich een aantal trends af die meer licht werpen op de niet geringe veranderingen die zich in de periode 1967-73 in de Nederlandse politiek hebben voltrokken. Daarbij doel ik met name op verschijnselen als de deconfessionalisering, de polarisatie, het streven naar meer gelijkheid en vooral ook hun onderlinge samenhang.

De meest spectaculaire verschuiving die het onderzoek aan het licht brengt is de ommezwaai met betrekking tot de vraag of het veel uitmaakt welke partijen in de regering komen (in 1971 nog 25%, nu 64%). Een verheugend resultaat voor die partijen die er sinds enkele jaren doelbewust naar gestreefd hebben bij de verkiezingen 'de machtsvraag' te stellen o.m. om de kiezers meer bij het politieke gebeuren te betrekken en het belang van verkiezingen in ons democratisch systeem te vergroten. Het is bijzonder jammer dat het onderzoek weinig informatie verschaft over de achtergronden en de richting van deze afgenomen onverschilligheid. Ronduit een misser is de wijze waarop de voorkeur voor alternatieve regeringscombinaties is gepeild. Voorgelegd werden een reeks van deels reële, deels ideële combinaties die elkaar bovendien nog ten dele overlappen. Het is niet goed te begrijpen waarom op zo'n vitaal punt in het onderzoek is afgezien van het voorleggen van alternatieven. Nu is dat slechts gebeurd door middel van de beproefde maar onder de huidige omstandigheden incomplete vraagstelling over de voorkeur voor een kabinet met PvdA dan wel met VVD.

Diverse andere onderzoeksresultaten doen een samenhang vermoeden tussen polarisatie en deconfessionalisering. Allereerst uit de gegevens over het verkeer tussen de partijen: zo kregen PvdA en VVD elk zeven procent van de KVP-stemmers uit 1971. Voorts uit de grote verschuiving die blijkt uit de antwoorden op de vraag welk tweetal partijen het beste zou zijn als er maar twee partijen in Nederland zouden kunnen bestaan: het socialistische en liberale koppel stijgt sinds 1967 van 4 tot 18%, het conservatieve en progressieve koppel van 6 naar 26%. Het katholieke en protestantse koppel daalt van 58 naar 12%. Tenslotte blijkt de deconfessionalisering overduidelijk uit de sociaal-structurele kenmerken van de kiezers. Het percentage KVP-stemmers onder alle katholieken neemt af van 67% (1967) via 51% (in 1971) tot 38% in 1972. Voor de KVP-stemmers onder zgn. kerkse katholieken is dit resp. 77%, 70% naar 53%. Daar staat tegenover dat het percentage katholieke PvdA-stemmers toenam van 9% in 1967 tot 18% in 1972. Voor de VVD zijn deze percentages resp. 17% en 25%.

Uit de gegevens over het inkomen van de verschillende kiezers zou kunnen blijken dat deze factor een toenemende invloed op het stemgedrag begint te krijgen en de factor religie begint te overvleugelen. De KVP verliest vooral onder de inkomens beneden de f 13.000,—, waar de PvdA haar grootste winst boekt. De VVD boekt vooral winst boven de f 19.500,—, zij het dat deze partij in deze inkomenscategorie toch ook kiezers verliest. Toch krijgt men de indruk dat de actuele discussie (zowel tussen de partijen als tussen werknemers en werkgevers) tijdens de verkiezingen over de relatie tussen inflatiebestrijding en inkomenshervreiding het stemgedrag sterk heeft beïnvloed. Met name de discussie over het 'draaipunt' bij de inkomensverdeling (een hoofdpunt in het TV-debat tussen Biesheuvel en Den Uyl) zal het aantal 'berekennende' kiezers hebben doen toenemen. Dat blijkt ook uit het feit dat de bestaande inkomensongelijkheid door steeds meer kiezers als te groot wordt

ervaren (67% in 1967, 68% in 1971, 72% in 1972). Daar staat echter tegenover dat het probleem van de inkomensverdeling weer laag genoteerd staat op de lijst van belangrijkste problemen. Hieruit blijkt wel hoe oppervlakkig de vraagstelling in dit onderzoek is, als het erom gaat verbanden op te sporen tussen maatschappelijke problemen en politieke keuze. Is het technisch uitgesloten dat men bij de opzet van het nationaal verkiezingsonderzoek wat meer inspeelt op de actualiteit rondom een verkiezingscampagne? Gezien de conflictstof die tot de val van het kabinet-Biesheuvel heeft geleid, de problematiek rondom de inflatiebestrijding, het conflict in en om de vakbeweging, de inhoudelijke polarisatie tussen de partijen over de wenselijkheid van een inkomensbeleid, enz. zou men een iets meer toegespitste, politiek-relevante vraagstelling hebben verwacht.

Als ik nu meen een samenhang te moeten constateren tussen een toenemend verlangen naar meer gelijkheid, de polarisatie en de deconfessionalisering kan ik dat op basis van de onderzoeksresultaten niet hard maken, ook al stuit ik op diverse aanwijzingen in deze richting.

Een van de belangwekkendste onderdelen van het rapport heeft betrekking op de politieke opvattingen en het politieke gedrag van de nieuwe kiezers. Tot dusver brachten onderzoekingen naar het politieke gedrag van jonge kiezers wel verschillen in stemgedrag aan het licht, maar deze werden doorgaans niet onderbouwd door grote verschillen in politieke opvattingen vergeleken met die van oudere kiezers. Nu blijkt dit wel degelijk het geval te zijn. Dat jonge kiezers zich bij de stembus anders gedragen wordt ook in dit onderzoek bevestigd. De opkomst is geringer. Men stemt minder op confessionele partijen. Men heeft een voorkeur voor de progressieve partijen en daarbinnen voor de PPR. Daar staat tegenover dat ook de VVD een aanmerkelijk deel van de winst bij de jonge kiezers vandaan haalt. Stemmen jonge kiezers iets meer op personen (bij voorkeur nieuwe) dan op partijen vergeleken met oudere kiezers? Eén van de zwakke punten in dit onderzoek is dat de factor van de persoonskeuze geheel buiten beschouwing is gelaten, terwijl toch de lotgevallen van Van Mierlo, Drees jr., Wiegel en De Gaay Fortman jr. doen vermoeden dat deze factor niet zonder belang is.

Maar ook inhoudelijk zijn er deze keer interessante verschillen tussen jonge en oude kiezers te vermelden. Op het punt van de 'vrijheid' en de 'gelijkheid' lijken de jonge kiezers wat radicaler. In tegenstelling tot wat men zou verwachten geldt dit niet op spectaculaire wijze voor de opvattingen over de buitenlandse politiek. Met betrekking tot het NAVO-lidmaatschap wordt in het rapport slechts het vermoeden uitgesproken op grond van de in 1971 gebleken opvattingen onder kiezers van 21 tot 25 jaar dat er onder deze leeftijdscategorie daartegen een relatief grote weerstand zou bestaan. Elders blijkt echter dat in 1972 20% van de nieuwe kiezers vindt dat Nederland moet uittrekken vs. 15% van de oudere kiezers. De voorstanders van het lidmaatschap scoren bij de nieuwe kiezers 63%, bij de oudere kiezers 66%. Als geheel neemt het percentage voorstanders ten opzichte van 1971 af van 71 tot 65%.

Raadselachtig is dan ook de conclusie van de rapporteurs dat de opvattingen over het buitenlands beleid geen grote rol hebben gespeeld bij de partijkeuze in 1972. Dat baseren zij op een vergelijking tussen de opvattingen van kiezers op de progressieve drie en de confessionele drie. Hoe is het echter met het kiesgedrag *binnen* de progressieve drie waar het onderlinge verkeer toch ook niet zonder betekenis is geweest?

Nieuw in dit onderzoek is een nadere verfijning van de vraagstelling met betrek-

king tot de actievoerders en hun politieke oriëntatie. Naar mijn mening wordt hier een nieuwe bijdrage geleverd aan de toch niet geringe begripsverwarring. De vraagstelling is te ruim om het verschijnsel 'actievoerder' te kunnen opsporen. Gevraagd wordt of men zich de laatste 5 jaar wel eens samen met anderen actief heeft ingespannen voor een kwestie die gemeentelijk, landelijk of mondiaal van belang is, binnen of buiten een actiegroep. Uiteraard gaat er achter de 16 resp. 8% die deze vraagstelling positief beantwoordde een bonte verzameling van staatsburgers schuil, die zich moeilijk onder het verzamelbegrip actievoerders laten rangschikken. Verrassende uitkomsten kunnen hier en daar dan ook niet uitblijven. Zo wordt de gezagscrisis door twee tot driemaal zoveel actievoerders als belangrijkste probleem genoemd als door niet-actievoerders. Het vertrouwen in landsbestuurders is tamelijk groot, in actiegroepen en demonstranten tamelijk klein (alhoewel groter dan bij niet-actievoerders).

Met name dit laatste onderwerp brengt mij tot de aanbeveling om bij de opzet van het eerstvolgende onderzoek een eventuele uitbreiding van de vraagstelling eerder in de diepte dan in de breedte te zoeken.

Ed van Thijn

H. J. A. Hofland,

Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten.

Amsterdam (Uitgeverij Contact), 1972, – 224 p., f 14,50.

Het boek van Hofland geeft niet wat het in zijn titel suggereert. Wie allerlei ont-hullingen over de jongste politieke geschiedenis verwacht, komt bedrogen uit. Vrijwel alles wat Hofland naar voren brengt, is reeds elders gepubliceerd – enkele details uitgezonderd. Maar voor mensen, die snel vergeten, is het oude en bekende natuurlijk steeds weer 'nieuw' en 'opzienbarend' – een niet gering voordeel voor sommige journalisten en historici.

Hofland, die zich voor wat de politieke geschiedenis (Indonesië, Nieuw-Guinea) vooral baseert op het werk van dr. C. Smit en voor de beschrijving van het Nederlandse politieke systeem op prof. dr. A. Lijphart, concentreert zich in dit boek op de analyse van wat hij, de modieuze terminologie niet schuwend, 'het Bestel', 'de Establishment', 'de Orde' noemt. Wat precies met deze termen bedoeld wordt, is, zoals zo vaak, onduidelijk. Hofland laat het begrip steeds van inhoud veranderen: 'Establishment: de gevestigde partijen, pers, publieke opinie, het stelsel van standen en klassen, het systeem van de machtsverhoudingen' (p. 76) – zo opgevat valt het Bestel ongeveer samen met de hele Nederlandse samenleving. Even eerder verbindt hij het Bestel echter met een beperktere groep '... glijkhebbende vaderlanders, die weten dat ze met hun allen zijn' (p. 68), maar het lijkt in ieder geval niet uitgesloten, dat Hofland met het Bestel vooral de Nederlandse politieke elite bedoelt. Het boek immers is een poging tot beschrijving van de kenmerkende eigenaardigheden van deze politieke elite, van de manier, waarop men reageert op bepaalde problemen (dekoloniseringsproces, de affaires Schokking en Hofmans) en van de processen, die deze elite in stand gehouden of in gevaar gebracht hebben (koude oorlog, welvaart, culturele revolutie). Hofland behandelt niet de besluitvormingsprocessen binnen, noch de recrutering, de sociale en economische achtergrond of enig ander aspect van deze elite, dat ter verklaring van haar specifieke

karakter kan dienen. Het gaat hem vooral om de wijze, waarop de elite zich naar buiten toe manifesteert.

Het beeld, dat Hofland schetst, is niet erg vleidend voor de geportretteerde. De Nederlandse gezagsdragers en politici kenmerk(t)en zich door 'isolationisme... in zijn zuiverste vorm' (p. 12) en 'blinde wereldvreemdheid' (p. 16), door een 'universele onwetendheid' (p. 29) en 'brutale parmantigheid en (...) eigenaardige surrealistische, wereldvreemde botheid' (p. 104). Bij al zijn activiteiten wordt de autoriteit beïnvloed door het 'besef van uitverkiezing' (p. 96) en het 'natuurlijk inzicht, dat hij en zijn gelijken het onvervreemdbare monopolie hebben om te bekokstoven' (p. 79). Dit leidt tot afkeer van openbaarheid, tot omzichtige, duistere formuleringen, tot geheimhouding, tot het adagium 'de vuile was niet buiten (...) hangen' (p. 97). Hoe een dergelijke houding kan leiden via 'vaag gehannes met de feiten tot diepe haat tegen de onthullers als er met de feiten niets meer te doen valt' (p. 97) en hoe op deze manier 'de eenvoudigste zaak van algemeen belang tot de ingewikkeldste affaire (kan) uitgroeien' (p. 106), toont Hofland afdoend aan bij zijn bespreking van de affaires Schokking en Hofmans.

Overigens lost Hofland geenszins het belangrijke probleem op, dat hij door zijn wijze van beschrijving van de Nederlandse politieke elite zelf stelt: hoe is het mogelijk, dat dit blunderende, onwetende en wereldvreemde gezelschap zich door de jaren heen heeft gehandhaafd. Te wijzen op zo iets als 'dociliteit als nationale deugd' (p. 12) is niet voldoende. Evenmin kan men zo maar zonder meer de instandhouding van de Nederlandse politieke elite verbinden met 'de onwil van de opiniemakers om het publiek van de werkelijke verhoudingen op de hoogte te stellen' (p. 23). De aan deze redenering ten grondslag liggende veronderstelling, dat mensen als ze van de werkelijke verhoudingen op de hoogte zijn – wie bepaalt trouwens, wat de echte werkelijke verhoudingen zijn – het goede zouden kiezen, bv. de samenstelling van de politieke elite drastisch zouden wijzigen, wordt immers herhaaldelijk door de gebeurtenissen gefalsificeerd. Door zijn nadruk op de buitenkant, het taalgebruik van de autoriteiten, 'het gezagsdragersgedrag (...) een traag, omslachtig, pafferig en onpersoonlijk gebeuren' (p. 96) en zijn voorbijgaan aan wat minder aan de oppervlakte liggende verschijnselen is Hofland niet in staat een antwoord te geven op de essentiële vraag: hoe kan een volslagen incompetent elite zich handhaven. Het antwoord van Hofland – de elite kon zich handhaven door het ontstaan van de Koude Oorlog en de toenemende welvaart – roept meer vragen op dan dat het oplossingen geeft. Immers, de Koude Oorlog legde de bevolking zware financiële offers op (hoge defensie-uitgaven etc.), een reden te meer om die regerende elite naar huis te zenden. En Hofland draait wat betreft de welvaart oorzaak en gevolg om: dat er na 1945 langzaam een zekere welvaart ontstond, is ongetwijfeld juist in niet geringe mate aan het optreden van die volstrekt incompetent elite te danken.

Toch geeft Hofland een aanduiding van de richting, waarin een antwoord gezocht moet worden. Het paradoxale hierbij is, dat hij gedwongen is om het beeld van een incompetente elite, dat hij daarvoor in zulke realistische kleuren heeft geschilderd, niet onaanzienlijk te retoucheren. Hij moet toegeven, dat de elite met 'soepelheid' (p. 208) de enorme problemen van de laatste 25 jaar – de dekolonisering, de opbouw van een verwoest land, de culturele revolutie (jeugd- en popcultuur, abortus, echtscheiding, homofilie, pornografie) – ondanks de strubbelingen in de zestiger jaren het hoofd heeft geboden.

Hofland stelt vast, dat de bestaande machtsverhoudingen ondanks alle verworven-